

Déri Balázs

„Szép harmóniák, új dallamok”

Az új Baptista gyülekezeti énekeskönyv — X.

Mint arra e sorozat egy korábbi részében —*Magyar Egyházzene* XIII (2005/2006) 247— utaltam: az új baptista gyülekezeti énekeskönyv szerkesztői az 1960-as könyvből ki-

Déri Balázs zenetudós, klasszikus filológus, középkeletkutató, az ELTE BTK Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.

hagyottak helyére — mások mellett— számos dallamot emeltek be a XIX. századi angol-amerikai protestáns énekkészletből (néha egy-egy egy dallamhoz több szöveget is társítva), mégpedig döntően az annak legalábbis szolidaritásban javát jelentő, bár nem mindig ötletes (s ami fontosabb: nem mindig mély), anglikán s csak kisebb részben más („nonconformist”, azaz az angol államegyházon kívüli protestáns: metodista, kongregacionalista, presbiteriánus, baptista) eredetű dallamokból. (A szövegeket illetően, ahogy majd többször rá is mutatok, az átköltések s többször a hibás szerzőségi adatok elfedik azt a tényt, hogy e tekintetben is megnőtt az angol anyag súlya.) Száma és stilisztikai egységessége miatt ez a kevés előzményre támaszkodó új anyag meghatározóvá vált vagy válhat. Ez a tény pedig értelmezést kívánó tudatosságra vall.

Az alábbiak követéséhez szükséges az énekelt angol versek főbb verstani-metrikai szabályainak ismerete is. Kialakulásuk s megszilárdulásuk XVI–XVII. századi folyamatát már —*Magyar Egyházzene* XIII (2005/2006) 247–252— vázoltam. A mértéktartó szigetországi énekköltés s az újviláginak a kora XIX. századi szakasza nagyrészt ezen alapformákhoz kötődik. Az énektörténet korábbi szakasza által fölvetett kérdések csak még kiélezettebbek lesznek: egy formailag (sorszerkezetben, metrumban, dallamvonásban) túlzottan egységes énekkészlet, amely ugyan nem világias és igen sok hasonló szöveget is tud hordozni (tehát gyakorlatilag „tónusként” működik, annyira nem hívja föl magára a figyelmet), ha nem elég színvonalas, (mondjuk ki: ha nagyrészt primitív), akkor unalmas. S még a manufaktúra kaptafáján gyártottnál is rosszabb a kora újkori ipari forradalom tömegárúja. (A mairól ne beszéljünk, az nem tartozik az egyházzene kategóriájába.) Hamari ráúnás után eldobnivaló volt, különösen, amint az érdekesség, az „új” egyre inkább elvárás kezdett lenni. A legtöbb szerzemény azonnal a selejt közé került, vagy hol raktáron porosodott, hol leporolták, s lassan a pusztá megmaradása értékke kezdett válni. Csak nagyon kevés darab élte túl úgy a kétszáz-kétszázötven évet, hogy legalább bizonyos használati értéket tulajdonítsunk neki.

Bár sok-sok kellemetlen megjegyzést is hozzáfűzök majd az egyes tételekhez, azt rögtön az elején leszögezem, hogy a baptista szerkesztők nagyrészt jó ízléssel válogattak az elérhető angol-amerikai, normatív énekeskönyvekből. És kár is lett volna a forrásokig visszamenniük — nem érte volna meg!

Új XIX. századi angol-amerikai énekanyag

A súlyos német evangélikus korálokat és a komolyabb német pietista énekköltést középpontba helyező korai magyarországi baptista éneklésben csak szórványosan fordultak elő kifejezetten rövid —négy rövid (hat-nyolc szótagos) sorból álló, szinte végig egyenletes negyedekben haladó, vagy hármas ütem esetén egy-egy tá-ti-val, egy-egy negyedmelizmával „élénkített” — angol dallamok. Joggal vagy jogtalanul a könnyedség képzetét társíthatták hozzájuk. Benjamin Milgrove, bathi anglikán orgonista 1769-es éneke¹ és egy korábbi skót forrásból vett, de elterjedt alakjában 1825-ös dallam² tartozik a jellegzetesen magyar „baptista” énekek közé, „anglikán” eredetük ellenére (ld. *The New English Hymnal*³ 215., ill. 337.). A kora 40-es évekre benyomult, XIX. századi amerikai ébredési énekekre egyáltalán nem volt jellemző az egyszerű dallamvezetés, a rövidsorosság, sokkal inkább a világias, könnyűzenei cikornya.

Az 1960-as reforménekeskönyv néhány „korai” angol dallamot is meghonosított: többször hivatkoztam a legértékesebbre, az Áprily Lajos fordításában ökumenikus protestáns énekké vált „Úr Jézus, nézz le rám” kezdetűre.⁴

Aztán már a baptista ifjúsági kórusgyűjteményben (Énekeljünk az Úrnak!, 1985, rövidítve: ÉÜ) érzékelhető az az irányzat, hogy rövid, „gyorsan énekelhető”, úgymond „fiatalos” dalok révén mentsék a hagyományos gyülekezeti éneklést, mintegy ezeket állítva szembe az ún. ifjúsági énekekanyaggal, magyarán: a kereszt(y)én(y)nek nevezett könnyűzenével. Így találtak rá az angol készletre: néhány tétel amonnan most bekerült az új gyülekezeti énektárba, de a mostaniak nagyobb része ilyen előkészítésen, megmérettetésen sem ment át.

Föltéve, hogy a rövidsorosság komolyan veendő szempont lehet. Sajnálatos, hogy az ókereszténység „long metre”-je (LM: 88 88), vagyis az igazán „sodróan” énekelhető ambroszián strófa, úgy tűnik, szóba sem jöhetett a készletbővítésre. Még jó, hogy legalább a Luther kezén 77 77-sé vált (bár az 4/4-re szabással elnehezített), középkori himnusi eredettel büszkélkedő „Jöjj, népek Megváltója” (ÚH31=BGy59) ádventi korál megmaradt.

¹ „Harts” dallam (1769), (77 77), NEH215, BGy8 (*Áldjad vígan az Urat*; a 136. zsoltár átköltése), 182, 409; mindhárom szöveg megvolt már 1960 előtti énekeskönyvekben is. Ld. *Magyar Egyházzene* [a továbbiakban: MEZ] XIII (2005/2006) 263–264; (a datálásról: 263.) — NEH: ld. 3. jz.

² „Martyrdom” (NEH337) v. „Avon” (BH113) dallam, CM („common metre”: 86 86), BGy351, 475 (*Feléd, kegyelmes Istenem*, I. Watts angol kongregacionista énekköltő verse), szintén az 1960-es reforménekeskönyv előtt is ismert volt más szövegekkel is. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 264. Watts-ról uo. 250. — BH: *Baptist Hymnal* (1975 edition). Convention Press, Nashvill (Tennessee).

³ The Canterbury Press, Norwich 1986. Az angol államegyház e ma meghatározó énekeskönyvét a továbbiakban NEH-nek rövidítem.

⁴ „Southwell (Damon)” (1579), SM („short metre”: 66 86), NEH 70/1 (a magyar változatok ritmikája kissé eltér). A XVI. század végi dallam elterjedt szövege egy patrisztikus görög vers XIX. századi fordítása: *Lord Jesus, think on me*. Ld. MEZ XII (2004/2005) 434 és XIII (2005/2006) 252. Többek közt: RÉ470, ÚH128, BGy235, Hitünk Énekei (Evangéliumi Keresztyének/Pünkösdiék, 1966) 516, Dicséreték (Magyarországi Metodista Egyház, 1971) 280, (2004) 61, Téged dicsérünk (Óskeresztyén Felekezet, 1972) 156, Gyülekezeti Énekeskönyv (Keresztyén Testvér Gyülekezet, 1975) 162.

A Milgrove- és a „skót” dallam mellett énekelték s meg is marad az anglikán „Jackson (Byzantium)” (1780),⁵ „St Stephen (Jones)” (1789)⁶ és „Rockingham” (1790),⁷ valamint a presbiteriánus „Cambridge” (1784).⁸ Mind rövidsoros dal. Egyik sem az angol gyakorlatban leginkább hozzájuk társított szövegekkel.

Amint e tanulmány korábbi részeiben láthattuk, a XIX. század előtti angol dallamok közül az új énekeskönyvbe további lendületesnek, könnyednek, fiatalosnak, a gyülekezeti éneklést életben tartónak szánt tételek is bekerültek: BGY232,⁹ BGY433,¹⁰ BGY116 és 415,¹¹ BGY541,¹² BGY41,¹³ BGY61,¹⁴ BGY268.¹⁵ Az anglikánok mellett még: „Warrington” (1762),¹⁶ „Monkland” (1704/1709).¹⁷

Hogy az arányokat világosan érzékeljük, állítsuk szembe ezekkel (még mindig a XIX. század előtt maradvá) a valamivel bonyolultabb strófa-képletű, ritmikájú, általában hosszabb angol eredetű énekeket. A korábbi énekeskönyvekből két (pontosan meg nem határozott korú) „régí angol” éneket mutattam

⁵ BGY354 (=ÚH228): CM (86 86), 4/4, NEH165 (itt azonban nem kisímított, hanem cifrább ritmikájú közlés olvasható). A dallamszerzőről, Thomas Jackson (1715–1781) newarki (Anglia) anglikán orgonistáról ld. MEZ XIII (2005/2006) 252. A dallam a *Twelve Psalm Tunes*-ből (1780) való.

⁶ BGY440 (=ÚH321): CM (86 86), 4/4, NEH15 (baptista könyvben helye lett volna egy Milton-szövegnek!: *The Lord will come and not be slow*), 317. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 247. William Jones (1726–1800), a dallamszerző rangos anglikán lelkész, természettudós, de zenei könyvet is írt. Mivel egy ezredes öse (Oliver Cromwell sógora) Stuart I. Károly király halálos ítéletének egyik aláírója volt, évente január 30-án böjttel vezekelt királygyilkosságban részes ősenek bűne miatt.

⁷ BGY363 (=ÚH242, ld. Hallelujah!183): LM („long metre”: 88 88), 3/4, NEH95. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 246–247. Edward Miller (1731–1807), a dallamszerző (adaptáló) egy ideig Händel zenekarának fuvolása, ötven (!) évig a doncasteri Szt. György-templom orgonistája. Egyházi és világi zeneszerzői tevékenységéért a cambridge-i egyetem doktorrá avatta. A BGY szerint a szövegíró ismeretlen, német forrásokban a *Herr, beuge mich* angol eredetijének szerzője Miss Lucy Ann Bennet.

⁸ BGY414 (=ÚH289): CM (86 86 vagy 86 446), 4/4. Ralph Harrison (1748–1810) manchesteri lelkész volt. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 254. és 413. o. 13. jz. Újabb dallamát ld. alább, 16. jz.

⁹ Thomas Este 1592-es anglikán „zsoltáiraiból”, CM (86 86), 4/4. Ld. MEZ XII (2004/2005) 435, XIII (2005/2006) 249. (A ritka moll dallamok egyike.)

¹⁰ „Song 34 (Angels’ song)” (1623), Orlando Gibbons (1583, Oxford–1623, Canterbury), zeneszerző, a Chapel Royal és a Westminster Abbey orgonistája, LM („long metre”, 88 88), 3/4, NEW235. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 35.

¹¹ „Wareham” (1738), William Knapp (anglikán, 1698–1768), LM (88 88), 3/4. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 253. A dallám más nevei: All Saints (Knapp), Blanford Tune.

¹² „Irish”, 1749-es és 1760-as angol dallamgyűjteményekből, CM (86 86), 3/4, NEH500. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 253–254.

¹³ „St Thomas (Williams)”, Aaron William 1770-es gyűjteményéből, SM (66 86), 4/4, NEH14. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 253.

¹⁴ A „Sharon” dallam egy változata, William Boyce (1711–1779), (87 87), 4/4. A késő barokk (anglikán) mesterről ld. MEZ XIII (2005/2006) 253. (E néven egyes adatbázisok más dallamot adnak.)

¹⁵ „Richmond” (1792), Thomas Haweis (1734–1820) anglikán lelkész, CM (86 86), 3/4, NEH346. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 254. (A szövegíró a nagy konvertita, Newman bíboros.)

¹⁶ BGY171 és 371: LM (88 88), 3/4, NEH428. Harrisonról ld. fentebb, 8. jz. A szövegekről és a szerzőkről továbbá ld. MEZ XIII (2005/2006) 254.

¹⁷ BGY13: (77 77), 4/4, NEH 256, 397. Freylinghausen: *Geistreiches Gesangbuch* (Halle, ld. MEZ XIII [2005/2006] 38) c. pietista énekeskönyvéből a morvaegyház-beli John Antes (1740–1811) adaptálta. Róla részletesen: ld. MEZ XIII (2005/2006) 253.

már be,¹⁸ továbbá a XVIII. századból egy daktilikusan lüktető,¹⁹ egy sajátos refrénű, lelkes²⁰ és egy vég nélkül melizmázó²¹ dalt.

E csoporthoz az új énekeskönyvben még két XVII. századi anglikán dallam járul,²² továbbá a XVIII. századból egy igen jellegzetes Handel-dal, azon három angol egyházi dallam egyike, amelyet a német-angol zeneszerző a Wesley-fivéreknek, barátainak írt,²³ valamint még három dallam anglikán barokk zeneszerzőktől (Purcell,²⁴ Croft,²⁵ Carey²⁶) és a barokk utánról egy furán ugráló, majd meg skálázó ének egy kevésbé ismert anglikán plébánostól.²⁷

¹⁸ BGY418, 544 (a korábbi énekeskönyvek előzményeivel): DCM („double common metre”, 86 86 86 86), ill. BGY153: DLM („double long metre”, 88 88 88 88). Ld. MEZ XII (2004/2005) 434–435.

¹⁹ BGY132 (a korábbi énekeskönyvek előzményeivel): „Duke Street” (1793), LM, NEH322. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 246. John Hatton (1710–1793) angol dallamszerző presbiteriánus lehetett.

²⁰ BGY155: „Miles lane” (1779), CM, 4/4, NEH332. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 246. A „bethániás” fordítást (Hallelujah!35) Csomasz Tóth Kálmán jobbra cserélte (*Zengd Jézus nevét, zengd, világ*), de nem a református egyházban (RÉ468), hanem a baptistáknál rendkívül kedvelt (ÚH109). A mindig királykoronázó lelkesedéssel kiáltott ének *All hail the power of Jesu’s name* kezdetű szövegét terjedősebben újrafordították a BGY552-be is. (Kit tudja, tudatosan-e.) Csomasz Tóth Kálmán (*Dicsérvjétek az Urat*. 1971. 226) szerint William Shrubsole (1760–1806), a dallamszerző disszenter-ekkel (nem az államegyházhoz tartozó protestánsokkal) kapcsolatot tartó s ezért állását elvesztett anglikán székesegyházi orgonista volt; a szövegíró Edward Perronet (1726–1792) viszont hugenotta származású, egy ideig a Wesley-fivérek munkatársa, majd egy független canterbury-i gyülekezet lelkésze.

²¹ BGY399 („harmadik generációs” a magyar baptista énekeskönyvekben): „Consolator” (1792), Samuel Webbe (1740–1816) róm. kath. orgonista, 87 87 77, 4/4. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 264.

²² BGY15: „Bishopthorpe (St Paul’s)” (1700), Jeremiah Clarke (1673 körül–1707), anglikán zeneszerző és orgonista (Chapel Royal), CM, 6/4, NEH378. (Angliában más szöveggel éneklük, mint az új könyvbéli; még nem sikerült azonosítanom a „Skót zsoltár” mint szöveghivatkozás tartalmát). BGY150 és 512: „Christe sanctorum”, „szaffikus” (11 11 11 5), 2/2, NEH149/2. (Az angol énekeskönyvi szöveg a *Nocte surgentes* zsolozsmahimnusz fordítása.) Ld. MEZ XIII (2005/2006) 35.

²³ BGY30 (*Rejoice, the Lord is King*, NEH443) és 400: „Gopsal”, (66 66 88), 4/4. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 253. Sajnos, Charles Wesley „ütős” szövege, melyet erre a dallamra énekelnek, közhelyszótárrá tompult az új magyar fordításban. — A cambridge-i Fitzwilliam Múzeumban őrzött Händel-kéziratok közt az előző Wesley-vershez társuló „Gopsal” dallamon kívül a következő két Händel-Wesley ének maradt fenn: „Fitzwilliam” — *O love divine, how sweet thou art* (ma egy Samuel Wesley-dallammal éneklük), „Cannons” — *Sinner obey the Gospel word*. (Ezt a tíz szűzről szóló példázat új magyar megverselésével tölem ld. ÉÚ13). Mindháromat Samuel Wesley (Charles Wesley unokája) adta ki (London 1826). Ld. Winton Dean: *Händel*. (Grove monográfiák.) Ford. Barna István. Zeneműkiadó, Budapest 1987. Műjegyzék (Anthony Hicks): 152.

²⁴ BGY64: „Westminster Abbey” (1680), Henry Purcell (1659, London–1695, Westminster), kiemelkedő zeneszerző és orgonista (Westminster Abbey, ahol 16–20 éves kora közt orgonahangoló, 21 évesen orgonista volt, s ahol eltemettetett; 24 éves korától a Chapel Royal orgonistája), (87 87 87), 3/4. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 254. A rátett új szöveg hígnál is hígbab.

²⁵ BGY24 (Sir Robert Grant anglikán költő —1779–1838—: *O worship the King*, 1833) és 389: „Hanover” (1708), William Croft (1678–1727), (55 55 65 65), 3/4, NEH433. A zeneszerzőről (ugyanazon híres templomokban volt orgonista, mint Purcell), a szövegíróról és a sikertelen fordításról: MEZ XIII (2005/2006) 254–255.

²⁶ BGY375: „Surrey (Carey’s)” (1723), Henry Carey (1687 körül–1743), (88 88 88), 3/4, NEH458. A tragikus véget ért zeneszerzőről ld.: MEZ XIII (2005/2006) 255.

²⁷ BGY128 (NEH 475) és 550: „Darwall’s 148th” (1770), John Darwall (1731–1789), (66 66 44 44), 4/4. Ld. MEZ XIII (2005/2006) 253. Richard Baxter (1615–1691) anglikán (II. Károly káplánja),

Ha jól számolom, a XIX. század előtti dallamanyagból 11 (némelyik több szöveggel is) tartozik a már megállapodott magyar baptista énekkészletbe, ezekhez e bő kétszáz éves késő reneszánsz–barokk–klasszikus időből újabb 16 jött (némelyik szintén több szöveggel vétegetett föl). Különösen a XVIII. századi rövidsoros anyag határozott körvonalú stíluscsoportként áll össze. S mivel ezek egy része — a biztos himnológiai adatok ellenére — az e korból, különösen Magyarországon sokkal komolyabb hangzáshoz szokott fülünkben gyanúsán későbbinek szól, s mert másfelől a XIX. századi szigetországi énektermés itt-ott szándékolatlan archaizál, különösebb törésvonalat nem észlelünk a klasszika és a romantika korának gyülekezetiének-stílusai közt. Még a századelő angol énekei is szolidaknak tűnhetnek, s azok is. S habár hangközök, zenei formák és hasonlók felekezeti címkével való ellátása több mint megkérdőjelezhető, abban, hogy milyen korábbi énekelt anyaghoz kell az újnak szervülnie és mi az elvárás vele szemben (kiknek az ízléséhez stb. kell igazodnia), mégsem véletlen, hogy ezeknek a dallamoknak (és sok rájuk énekelt szövegnek) szerzői legnagyobbbrészt az angol államegyház keretei között működtek.

Azon dallamok közt, amelyeket Dobszay László magyarnépeinek-történeti jegyzete a 651. szám alá, a kora XIX. századi angol(-amerikai), fegyelmezett csoportba sorol be, mint láttuk, néhány korábbi is akadt, vagyis olyanok, melyek hibás himnológiai adatok miatt kerültek ide.²⁸ (Különösebb jelentőséget azonban az előbbieik alapján a téves tulajdonításnak nem kell tulajdonítanunk: korábban is voltak föltűnően fegyelmezetlenkedő dallamvezetésű dalocskák, ahogy később is születtek egyházas tónusú művek.) A maradék közt van ilyen is, olyan is, viszont talán bizonyos jelentősége van annak, hogy e készletben már számosabbak a nem anglikán szerzők. Ez érvényes azon dallamokra is, amelyeket az említett rendszerezésben a 652-es csoportba soroltak közül mint konzervatív, nem világias jellegűeket szemezgettem ki sorozatom VI. részében.²⁹ Együtt is tekintem őket újra át (himenológiai adataikat részben ki is egészítve és nem kevés sajtóhibát s más figyelmetlenséget kijavítva) mint a XIX. századi, nem „ébredési ének” jellegű angol-amerikai dallamanyagból a magyarországi baptista éneklésnek legalább az utóbbi fél évszázadi törzsanyagába került énekkészletet, melyhez a jelentős mennyiségű legújabbban beválogatott XIX. századi anyag akár szervülhet is, ha a magyarországi baptista gyülekezeti éneklés a nálunk is egyre agresszívebben érvényesülő nemzetközi „keresztény” könnyűzenei irányzatok hatása ellenére túléli jelenlegi válságát.

(Folytatjuk)

---

majd nonkonformista lelkész. *Ye holy angels bright* című verse fordításának nem, legfeljebb parafrázisnak tekinthető a BGY128 gyenge szövege.

²⁸ Milgrove „Harts” dallama, ld. itt 1. jz. és MEZ XIII (2005/2006) 263. Régebbi lehet a „Martyrdom” dallam is (csak részben joggal Hugh Wilsonnak tulajdonítva), ld. itt 2. jz. és MEZ XIII (2005/2006) 264. A „Consolator”, ld. itt 21. jz. szintén XVIII. századi, ld. ou.

²⁹ MEZ XIII (2005/2006) 483–486.

Maestoso

1. Fel - támadt Hős —, óh dics Né - ked! Nagy győzedel-med-
 2. I - gaz-ság Nap — ja óh mily szép, Fel-kelted mily di-
 3. Ott lát-lak Fé - - ged, Is - te - nem! Ki - rá-lyi szé - ke-

ért, nagy gyö - - ze - del-med - ért! A bűn - től meg - vál-
 csó, fel - kel - - ted mily di - csó! El - ú - zöd a ha-
 den, ki - rá - - lyi szé - ke - den. Fe - hér ru - há - ban,

tott se - reg. Ma-gasz - tal, áld, di-csér, ma -
 lál é - jét! És fény - nyel lépsz e - lő és
 üdv kö - zött Di - csér - lek szün - te - len, di-

Ma - gasz - tal, áld, dicsér, magasz - tal, áld, di -
 És fény - nyel lépsz e - lő és fény - nyel lépsz e - lő
 Di - csérek szün - te - len, di - csér - lek szün - te -

gasz - tal, áld, di - csér, ma - gasz - tal, áld, di - csér!
 fény - nyel lépsz e - lő és fény - nyel lépsz e - lő!
 csérek szün - te - len, di - csér - lek szün - te - len!

csér, ma - gasz - tal,
 lő és fény - nyel
 len, di - csér - lek

Charles Wesley szövege T. Jarman dallamával az Evangéliumi karénekek (1913) című baptista kórusgyűjteményből — a baptista gyülekezetek évtizedeken keresztül legkedveltebb kóruséneke.